

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка**

Галина Валентинівна Осіпчук

УДК 81.161.2'42 + 81.161.2'38

**ЗАСОБИ КОРЕФЕРЕНТНОСТІ
У ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ
ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА І МАРІЇ МАТІОС)**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Мойсієнко Анатолій Кирилович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, завідувач
кафедри сучасної української мови
Інституту філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Гуйванюк Ніна Василівна,
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри сучасної
української мови філологічного
факультету

кандидат філологічних наук, доцент
Кравець Лариса Василівна,
Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова,
кафедра стилістики української мови
Інституту української філології

Захист відбудеться 18 травня 2012 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.19 Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 2012 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук, доцент

Л. П. Гнатюк

Загальна характеристика роботи. Семантична цілісність тексту та його зв'язність досягається за допомогою різних типів повторів, повторюваних найменувань, що характеризуються певним референтним значенням.

Вербальний аспект референції – кореферентність – характеризується відношеннями тотожності (ідентичності) між об'єктами дійсності та їхніми різними репрезентантами. Термін *кореферентність* (лат. со- – префікс, що означає сумісність; лат. referent (referentis)) вживається для позначення предмета думки, з яким співвідноситься певне мовне вираження, відображене у свідомості елемента об'єктивної дійсності¹.

Кореферентність виявляється у функціонуванні номінативних знаків, які при позначенні одного і того референта базуються на відношеннях тотожності чи ідентичності. Теорія кореферентності досліджує тотожні мовні одиниці, нерозривно пов'язана з теорією референції. Кореференти комплексно і різнобічно характеризують один і той же референт.

Процес найменування тотожних об'єктів здавна цікавив багатьох дослідників. Явище тотожності знаків вивчали філософи та логіки, які розробили теорію референції. З часом учені звернули увагу і на лінгвістичний аспект цієї проблеми – тотожність висловлювань.

Як засвідчує ряд досліджень, присвячених, з одного боку, вивченню логіко-філософських проблем найменування, значення та позначення об'єкта, а з другого, – категорій існування і подібності об'єктів, встановлено взаємозв'язок логічних та емпіричних знань, що лежать в основі вивчення явища референції (П. Адамець, І. Беллерт, Д. Вайса, С. Кріпке, У. Куайн, Дж. Серл, П. Стросон, Г. Фреге). Російські лінгвісти Н. Арутюнова, В. Гак, М. Нікітін, Т. Ніколаєва, О. Падучева, О. Фатєєва, О. Чехов звернули увагу на семантичний та функціональний напрямки названої категорії. В україністиці кореферентність вивчали Н. Гуйванюк, Л. Куриляк, О. Максим'юк.

Однак проблема кореферентності у мовознавстві ще не досліджена повною мірою. Зокрема, актуальним видається висвітлення ролі засобів кореферентності при вивченні специфіки художньої мови, індивідуального стилю письменника, відображення авторського бачення світу, особливостей та закономірностей організації тексту як результату пізнавального процесу.

Валерій Шевчук і Марія Матіос належать до авторів, творчість яких сьогодні широко відома як в Україні, так і за її межами, і дає вдячний матеріал для лінгвістичного аналізу. Вербальне представлення у творах письменників подій і явищ, характеристик героїв відбувається за допомогою різних мовних одиниць, зокрема кореферентів – номінацій, які, вказуючи на спільний референт, уточнюють, доповнюють, підтверджують, заперечують чи звужують інформацію про нього.

¹Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. Ахманова. – 2 – е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.

Таким чином, **актуальність** теми зумовлена необхідністю дослідження кореферентних співвіднесень номінативних одиниць індивідуалізованого прозового тексту, що сприятиме розв'язанню важливої проблеми, присвяченої вивченню засобів кореферентності у художніх ідіостилях Валерія Шевчука і Марії Матіос, що не було ще предметом спеціального розгляду. З'ясування текстотвірного характеру вторинних найменувань у творах письменників передбачає різноаспектне висвітлення кореферентних текстових одиниць у номінативному та функціональному аспектах.

Вивчення функціональних можливостей референційно тотожних одиниць (утворених ними кореферентних пар і рядів) у забезпеченні структурно-семантичної організації художнього тексту дозволить охарактеризувати інформаційну наповненість творів обох авторів за семантикою вторинних номінацій; визначити семантико-синтаксичні співвідношення у кореферентних парах і рядах; окреслити ідіостилістичну роль кореферентів у прозі В. Шевчука і М. Матіос.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Напрямок дисертаційного дослідження відповідає науковій проблемі кафедри української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини "Склад лексики української мови з погляду походження і функціонування". Тема дисертації затверджена Науковою радою "Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності" Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні Національної Академії Наук України (протокол № 1 від 15 лютого 2007 року).

Метою дослідження є комплексний аналіз характеру та функцій номінативних кореферентних одиниць, утворених ними кореферентних пар і рядів в ідіостилях Валерія Шевчука й Марії Матіос.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**:

- 1) проаналізувати дослідження теорії референтності і кореферентності у лінгвістичних студіях;
- 2) з'ясувати роль вторинних найменувань у системі кореферентного ряду;
- 3) систематизувати вжиті письменниками кореференти за лексико-семантичним значенням;
- 4) дослідити типологію семантико-синтаксичних співвідношень кореферентів та структурну організацію кореферентного компонента у прозовому тексті;
- 5) встановити відмінне і спільне між кореферентними засобами та синонімами;
- 6) описати роль кореферентів як важливих ідіостилістичних чинників у творах В. Шевчука і М. Матіос.

Об'єктом дослідження є різноструктурні кореферентні одиниці, пари і ряди в художніх текстах В. Шевчука і М. Матіос.

Предмет аналізу – лексико-семантичні, синтаксичні та функціонально-стилістичні особливості кореферентних конструкцій, засвідчених у творах М. Матіос та В. Шевчука.

Матеріалом дослідження обрано тексти творів Валерія Шевчука (“Голос трави”, “Дім на горі”, “Золота трава”, “Мое вечірне інтермеццо”, “Привид мертвого дому”, “Стежка в траві”) та інші і Марії Матіос (“Майже ніколи не навпаки”, “Москалиця”, “Нація”, “Солодка Даруся”, “Чотири пори року”), інші.

Всього проаналізовано **2407** кореферентів (832 кореферентних пари і 392 кореферентних ряди), з них: **1329** кореферентів, вжитих у прозі Валерія Шевчука (452 кореферентних пари і 227 кореферентних рядів), **1078** – у творах Марії Матіос (380 кореферентних пар і 165 кореферентних рядів).

Методи дослідження. Специфіка та характер роботи зумовили використання ряду методів: описового, зорієнтованого на лінгвістичне спостереження, зіставлення та класифікацію мовних факторів; структурного, що включає компонентний і функціональний аналіз семантичних, лексичних та синтаксичних особливостей кореферентних одиниць; трансформаційно-стилістичного, що передбачає інтерпретацію семантико-синтаксичних структур кореферентів у тексті. Для визначення співвіднесеності кількісних характеристик досліджуваних кореферентних одиниць використано прийом кількісних підрахунків.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше простежено типологію різноструктурних кореферентних одиниць, їхніх семантичних і синтаксичних співвідношень у системі художніх творів В. Шевчука і М. Матіос. Окремлено особливості функціонування таких одиниць у досліджуваних текстах.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні положень теорії кореферентності, зокрема в обґрунтуванні системної організації кореферентних засобів, їхньої текстотвірної ролі в художньому творі. У роботі розроблено алгоритми систематизації кореферентів, що дозволило схарактеризувати їхні образно-сміслові, стилістично-виражальні можливості.

Практичне значення. Систематизований матеріал дисертації може бути використаним у подальшій науково-пошуковій роботі дослідників із проблем семантики тексту, при укладанні словників мови письменників. Результати дослідження знайдуть застосування при викладанні курсів граматики, лексикології, стилістики у вищих навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження отримані автором самостійно.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження викладено на щорічних загальноуніверситетських звітно-наукових конференціях викладачів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2006 – 2011); науково-практичній конференції

“Функціональний простір української мови” (Київ, 2007), Міжнародній науковій конференції “Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 2007); VII Міжнародній науковій конференції “Українська термінологія і сучасність” (Київ – Умань, 2007); Міжнародній науковій конференції “Словникова справа в Україні: минуле, сучасне, майбутнє” (до 100-річчя публікації “Словаря української мови” за ред. Бориса Грінченка) (Київ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції “Українська мова – мова державна” (Донецьк, 2008), Всеукраїнській науковій конференції “Валерій Шевчук – письменник і вчений” (Житомир, 2009), Всеукраїнському науковому семінарі “Актуальні проблеми української діалектології та історії мови” (Черкаси – Умань, 2010), Міжнародній науковій конференції “Динамічні процеси у лексиці і граматиці слов’янських мов” (Умань, 2011), Всеукраїнській науковій конференції “Мова як світ світів. Поетика і граматики” (Київ, 2011).

Публікації. Основні аспекти досліджуваної проблеми висвітлено у 9 публікаціях, з них 8 – у наукових виданнях, затверджених МОНмолодьспорт України як фахові (усі статті одноосібні).

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 57 найменувань та списку літератури – 258 найменувань. Повний обсяг дисертації – 171 сторінка.

Основний зміст роботи. У *вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, його актуальність і новизну, сформульовано мету й завдання роботи; охарактеризовано джерела й методи дослідження; подано рекомендації щодо сфер застосування одержаних результатів. Також описано структуру роботи, її апробацію.

Перший розділ “Кореферентність як мовознавча проблема” присвячено висвітленню теоретичних засад дослідження тотожності чи подібності мовних одиниць, що лежить в основі цього мовного явища; розкрито філософсько-логічний зміст теорії референції у працях західних учених; охарактеризовано теорію кореферентності у дослідженнях російських мовознавців; проаналізовано наукові розвідки семантико-синтаксичного аспекту вивчення кореферентності в україністиці. У цьому розділі обґрунтовується поняття “ідіостиль” письменника, наголошено на ролі засобів кореферентності в індивідуальному стилі митця.

У працях західних учених превалювали дослідження власне явища тотожності, яке є обов’язковою умовою для встановлення тих чи інших референтних відношень. Г. Фреге зазначає, що “знаки є тотожними, якщо вони співвідносяться з одним і тим же позначуваням”². Між тотожними мовними знаками спостерігається референція, що визначається трьома основними чинниками: синтаксичним, логічно-семантичним, прагматичним.

² Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – Вып. 8. – М.: ВИНТИ, 1977. – С. 181 – 210.

Термін *референція* (англ. *reference*) в своїй основі має англійське дієслово *to refer*, що в перекладі означає “належати об’єктові, мати на увазі який-небудь об’єкт, посилатися на що-небудь”³ Джерелом сучасної інтерпретації теорії референції стало спостереження за значенням та вживанням загальних назв у лексиці. Адже саме загальні назви мають у своєму значенні певний зміст, конотацію та одночасно здатні до денотації (позначення) предметів дійсності. Вказуючи на предмет, вони несуть про нього певну інформацію (Дж. Мілль, Г. Фреге, Б. Рассел та ін.).

Є три основні теорії референції. Перша – семантична (або теорія дескрипцій, автор – Б. Рассел), полягає в тому, що референція забезпечується власне значенням, що є властивим і для загальних, і для власних назв. Б. Рассел спробував чітко відділити власне назву від дескрипції – складної синтаксичної конструкції типу *той, хто...*, *той, котрий...* При цьому вчений розглядав два види дескрипцій – визначені і невизначені (або неоднозначні).

Друга – номінативна (С. Кріпке), в основу якої лягло твердження, що референція забезпечується відношеннями найменувань і є характерною для власних назв, що прирівнюються до загальних.

Третя – дейктична теорія (концепція Д. Каплана) полягає в тому, що зміст референції становить лише вказівка на предмет. Ця теорія помилково вважає неможливість референтних виразів брати участь у формуванні змісту висловлення.

П. Стросон при оцінці логічного змісту явища референції враховував і комунікативний бік мови. Зокрема, він вважав, що значення (постійний зміст) – це функція типу речення, а істинність і референція – функція вживання чи використання цього типу. Наступний крок у напрямі прагматизації теорії референції був зроблений Л. Лінським, який зумів пов’язати акт референції з суб’єктом, що говорить.

С. Кріпке вперше запропонував розділяти *референцію того, хто говорить*, та *семантичну референцію*. Семантична референція визначається мовною конвенцією, референція того, хто говорить, – контекстом та намірами автора тексту. Взявши за основу теорію подібності, вчений вивчає “природу відношень між *іменем* та *дескрипцією*, за допомогою яких і фіксується референція”⁴. З намірами того, хто говорить, пов’язаний і весь ланцюжок подальших досліджень значення референтності (праці І. Беллерт, О. Дюкро).

У. Куайн зробив значний внесок у вивчення цього мовного явища, вперше виділив чотири фази розвитку референції. Зокрема, при дослідженні першої фази ним вивчалися прості слова (“терми”), на зразок “*мама*” і “*вода*”, які розглядалися як назви просторово-часових об’єктів. Друга фаза

³ Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. – М. : Радуга, 1982. – С. 5 – 40.

⁴ Кріпке 1982 – Крипке С. Тождество и необходимость / С. Крипке // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 13. – М. : Радуга, 1982. – С. 340 – 376.

характерна вживанням назв певних об'єктів для позначення подібних до себе об'єктів. Саме на цій фазі розвитку референції з'являються вказівні однозначні терми – дескрипції. У третій фазі виникають складні загальні терми, що не можуть стосуватися абсолютно всіх об'єктів. Доступ до нових об'єктів відкривається в четвертій фазі. Вона характеризується появою складних термів, що дає змогу вийти за межі старих знань про мову і вимагає нового осмислення і розуміння її⁵.

Питання референції та пов'язаних із нею мовних явищ досліджували П. Адамець, Д. Вайс, П. Коул, С. Куно та Х. Патнем, які, зокрема, аналізували окремий аспект цього мовного явища – чергову номінацію, не звертаючи уваги на взаємозамінність імен та виявлення їх подібності чи схожості, що, звичайно, звужувало розгляд проблеми.

Значний внесок у дослідження мовного явища референції / кореференції зробив В. Гак, який вжив термін “вторинна номінація”, що означував різні структурні, лексичні та семантичні трансформації при збереженні тотожності загального значення називної одиниці⁶.

Сучасною російською лінгвістикою вивчення кореферентності здійснюється у двох напрямках, що розрізняються своїми об'єктами та методами. У межах першого напрямку розглядаються мовні одиниці, при дослідженні яких враховується структурна референційність (В. Гак, О. Островський), другий напрямок – логічна референційність (Н. Арутюнова, Т. Булигіна, О. Шмельов).

Семантико-синтаксичні аспекти референційної тотожності мовних одиниць вивчали українські дослідники Н. Гуйванюк, Л. Куриляк, О. Максим'юк. Зокрема, Н. Гуйванюк уперше в українському мовознавстві запропонувала комплексний аналіз формально-семантичних співвідношень синтаксичних одиниць з урахуванням їх структурно-семантичних і функціональних особливостей. Із поняттям кореферентності авторка пов'язує референційну тотожність та функціональну еквівалентність знаків синтаксичної номінації.

Засоби кореферентності відіграють значну функцію у творенні художнього тексту та є важливим чинником репрезентації письменницького стилю. Під індивідуальним стилем розуміють способи вживання та прийоми створення художніх елементів за допомогою мовних одиниць, що простежуються упродовж усієї творчості письменника і мають системний та закономірний характер (В. Виноградов, С. Єрмоленко, О. Кухар-Онишко, А. Мойсієнко, Н. Сологуб, Л. Ставицька, М. Степанченко, А. Ткаченко, Л. Шевченко та інші).

⁵ Куайн 1986 – Куайн У. О. Слово и объект / У. Куайн // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 18. – М. : Прогресс, 1986. – С. 24 – 98.

⁶ Гак В. Г. Повторная номинация на уровне предложения / В. Гак // Языковые преобразования. – М. : Школа „Языки русской культуры”, 1998. – С. 545 – 554.

У результаті діяльності письменника – взаємодії різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів – з'являється художній твір, який так чи інакше стає явищем суспільним. Автор постійно перебуває під впливом життєвих подій, що викликають певне розуміння і певне ставлення до них, і митець інтерпретує факти відповідно до власних переконань і намірів. Художній текст стає кодом авторського самовираження в межах конкретної мовно-образної системи, характерної для того чи іншого митця. Ідіостиль Валерія Шевчука – це творчий вияв літературної мови, що ґрунтується на ідейно-художній своєрідності, зумовленій особливостями письменницького таланту, світогляду, життєвого досвіду, характеру, культури. Проза Марії Матіос – про життя і смерть, добро і зло, час і вічність, про багатогранність людської душі, силу людського духу, глибину людської мудрості.

Різного роду кореферентні засоби у творах В. Шевчука і М. Матіос виступають важливими текстотвірними елементами, що виконують змістову і стилістичну функцію в художніх ідіостилях митців.

Другий розділ “Лексико-семантичний рівень кореферентних одиниць у творах Валерія Шевчука і Марії Матіос” присвячено дослідженню семантики кореферентних найменувань з урахуванням лексичних особливостей, структурного наповнення таких одиниць.

Номінативний інвентар мови поповнюється переважно через запозичення або вторинну номінацію – використання в акті номінації існуючої одиниці для нового позначення. В основі всіх видів вторинної номінації лежить асоціативний характер людського мислення. Представляючи об'єкти дійсності, автори надають перевагу не лише тим, що власне номінують ці об'єкти, а й тим, які вносять певні змістові відтінки, що значно доповнюють інформацію, важливу для розгортання сюжету твору. Таких вторинних найменувань може бути безліч, вони утворюють певну послідовність, що формує кореферентні пари або ряди.

Виокремлення кореферентних пари чи ряду можливе тільки у тексті, оскільки поза контекстом чергові найменування втрачають спільний референт. За допомогою кореферентного ряду в читача формується образ того чи того персонажа, події, ситуації і т. і.

Кореференти утворюють пару або номінаційний ланцюжок, які можна класифікувати за трьома основними ознаками: за складом, за довжиною та за семантичним наповненням. У творах В. Шевчука і М. Матіос зафіксовано за складом такі кореферентні пари або ряди: 1) однорідні, що складаються лиш з однієї частини мови і зустрічаються рідше (*тітка // “модниця”* (ВШ)⁷, *люди // юрба* (ВШ); *годованка // дівка* (ММ)⁸, *немовля // дитина* (ММ); 2) змішані, утворені за допомогою поєднання номінантів, що належить до різних частин мови (*вона // любов, Владек // цей ошатний, цей правильний, цей чепурун* (ВШ); *ці люди // нестрункі шеренги*

⁷ ВШ – Тут і далі приклади із творів Валерія Шевчука.

⁸ ММ – Тут і далі приклади із творів Марії Матіос.

“протестуючих”, хлопчик // дрібненьке чудо, приятель // друг мого сердечного друга (ММ).

За довжиною у прозовому тексті обох письменників виділено короткі, середні та довгі номінаційні кореферентні ланцюжки. Короткі кореферентні ланцюжки утворюють пару (Дмитро // цього лицаря сумного образу, худа жінка // Павучиха (ВШ); Катря // дівчина, Дмитро // господар (ММ)). До складу середнього кореферентного ряду входить від трьох до п'яти елементів (маленький міліціонер із офіцерськими поганями без жодної зірочки // той, хто розганяв базарчик біля мосту // міліціонерчик (ВШ), той незнайомий чоловік // гість // жартун і веселун // жартун-веселун // Андрій Андрійович (ВШ); мій золотий тато // мій простоволосий, сивий, неголений татко // мій татко // він (ММ)). Довгий кореферентний ряд нараховує більше п'яти мовних одиниць і вживається для описів головних героїв (у творах В. Шевчука), окремих об'єктів, дійств (у прозі М. Матіос). Порівняймо: Галя // мати // Пішла, як була, ясно-синя й осяйна // нагірної принцеси // онука // повітряну істоту серед кімнати // раптом стала уважна й насторожена // черниця // Не та, що відійшла від світу, щоб більше не блудитися в ньому, а та, на серці якої замок (ВШ); Це дійство на стінах святошної сільської кімнати // такими малюнками // татові малюнки // розмальовані стіни // чудернацькі картини у свекровій хаті // плід нездійснених фантазій Василевого тата // незаймані стіни святошної кімнати // тієї обмальованої кімнати // темній кімнаті, по стінах якої літали птахи і плакали дощі // у розмальованій свекрушиній кімнаті (ММ).

За лексико-семантичною характеристикою в дисертації використано такі групи кореферентних пар і рядів: кореференти на позначення осіб (за гендерною ознакою, на позначення зовнішніх ознак персонажа, внутрішньохарактеристичних ознак, родинних стосунків, за належністю до певної території чи етнічності, за професією), на позначення інших живих осіб, предметних понять, явищ природи, абстрактних понять, кореференти-власні назви, міфологеми та діалектизми.

Так, обидва автори широко вживають кореферентні засоби для ідентифікації чоловічої та жіночої статі (дід // старий, молодиця // незнайомка (ВШ), новий залицяльник // грошовитий дядько // благодійник, дівчина // зв'язкова (ММ); для найменування дітей (дівча // дівчиня, мале крикливе створіннячко // чудова люба лялечка (ВШ), малюк // хлопчик, моя найрідніша кров // мій синьоокий хлопчик (ММ)); для позначення частин тіла людини (те лице // обличчя, яке не одного з нас чарувало (ВШ), зняряддя тортур // Руки. Язик. Губи (ММ)); на позначення певних стосунків між людьми (мій поводитир // мій провідник(ВШ), моя колежанка // свою давню подругу (ММ)); для позначення груп людей (базар // людське юрмисько (ВШ), нестрункі шеренги “протестуючих” // цей підручний, використовуваний ... матеріал під іменем електорат (ММ)); для вказівки на належність до певної території, держави, національності (знаменитий лікар // вірменин (ВШ); німецька частина // німчуки // німці (ММ)).

На основі кореферентних пар та рядів формується зовнішній образ персонажа – портрет (*чолов'яга з великим сірим носом // Сіроносий (ВШ); Коляй // високим худим чоловіком, в якого родима пляма на правій щоці (ММ); певні фізичні характеристики (ріст: дівчинка // маленька (ВШ); Михайло // молодий, що діставав головою мало не до неба (ММ); колір волосся: миришаве руденьке дівча // руденьке дівча (ВШ); медсестра // біловолоса бестія (ММ); колір очей: такі сині й палкі очі // той волошковий погляд // волошковий вогонь (ВШ); ці очі // двома зеленими змійками (ММ); вік: цього малого // хлопчик // малий, брудний чоловічок (ВШ); дитина // молодий дуже (ММ); супутні ознаки (одяг): дівчинка // дівча в рожевому, Сірий // джигун у сірому костюмі (ВШ); чоловік // старий чоловік у коричневому банному халаті (ММ)); функціональні (динамічні) ознаки: цей чоловік // отой кривий директор (ВШ); неповноцінну дитину // утримання інваліда (ММ)).*

Через систему кореферентних найменувань постає світ внутрішніх почуттів, переживань героїв, пор. у прозі М. Матіос (*пристрасть: ця мара-переслідувачка // цей безжалісний кіллер зі зброєю; страх: той, коли тисячі гадюк ворушилися в грудях // справжній жах; жаль: цей жаль // ця щоденна туга за тобою; почуття ревності: цю зненацька муку // від гидких здогадів, а ще більшої фантазії; людський біль: чорне залізо болю // кусюча гадина); у творах В. Шевчука (кохання, наповнене світлом радості: *невгасимий вогонь // гарячий, спазматичний вогонь // гаряча хвиля // щось незнайоме, пекуче й дивне* чи тривогами переживань: *кошлате чудисько // темна хвиля // все те сколошкане й незрозуміле, що товклося їй у грудях*).*

Численні кореферентні пари й ряди вказують на родинні стосунки персонажів. Кореферентний ряд найменування понять кровного споріднення в досліджуваних творах визначається широтою характеристичних ознак, що містять також вказівку на внутрішні і зовнішні риси героїв, суспільний статус тощо. Пор. у творах В. Шевчука: *батько // мій родитель // батько – швець // “Твій старий”, батько // наш татонько, батько // татко; мати // наш строгий страж, Ващучка // мамка, мати моя // матір, мати // моя народителька; Сергій // син; дівчина // її чудову доньку; у прозі М. Матіос: *крапля такої самої води // батько, Уласія забрали // забрали няня; мама // твоя мама-небіжка, Теофіла // мамка; Дмитрика // найменшого його сина; котятко, мицька його маленька – дитина його єдина // Гаврилове золотко. Некровне споріднення (своцтво) виражене кореферентними парами: *старий // свекор, жінка своєрідна // моя братова // братова (ВШ); Кирило // свекор Кирило; Доцька // невістка (ММ)*.**

Кореферентні засоби на позначення персонажів за професією, родом занять, видом діяльності: найменування, характерні для українського села (*Іван // старий козопас (ВШ); м'ясар // майстер // колій (ММ)*), найменування, пов'язані з галуззю освіти (*старенька // учителька; висока постать // відомий професор з дуже великим авторитетом (ВШ); мій чоловік // професор-історик; моя багатолітня подруга // цілий доктор наук (ММ)*), із лікарською професією, цілительством (*медсестра // головний*

материн консультант у справах хвороб (ВШ); дівка // мольфарка (ММ)), з посадами державних службовців (зав // людина нова в канцелярії правителя // помічник начальника (ВШ); голова сільради // по-румунськи “примарем” – двірником (ММ)). Одними із продуктивних у творах В. Шевчука є номінації на позначення понять, пов’язаних з церквою та духовенством (місцевого попа Івана // панотець // священника Івана, мандрівний ієромонах // ченчик-голодренець), лише одиничні випадки у прозі М. Матіос (панотець // слуга Божий).

Кореферентні одиниці для найменування інших живих істот: домашні тварини (песик // собаку, лютого пса // вівчарка (ВШ); кіт // ця тварючка // цей розбишака, якогось пса з облізлим боком // псюра (ММ)); сільськогосподарська худоба (худобина // корова (ВШ), свиня // поросюк (ВШ); телиці // телички (ММ)); дикі тварини (куниця // те самотнє і чуднє звіря, котре прижилося майже в центрі міста (ВШ); замерзлих поросятюк // заблудлих чорноспинних мандрівників // дикі свині (ММ)); гризуни (безліч мишей // вся та нечисть // всі мишачі полчиська (ВШ)); плазуни (вуж // одна із немічних істот цього світу // цей лінько // своєму приятелю (ВШ); гадина // чорна гадюка // непрохана пані, що так несподівано заквартирувала в неї // свої квартирантки // служницю // служанка // жива твар (ММ)); птахи (чорногуз // клята птиця (ВШ); птаха // природного санітара // дятел // цей дятлик (ММ)).

Засоби кореферентності для позначення предметних понять: найменування одягу, взуття (білизну // одежа, туплі на брунатній гумовій подошві // взувачка (ВШ); різнокольорове дрантя // красиві, дбайливо спаковані витребеньки, стародавнього дрантя // старі нафталінові сукні (ММ)); їжі (солодке біле тепло // оте молоко // молочка (ВШ); трикутних пиріжків // гументаші // вуха Амана (ММ)); побутових речей (палку // коцюбу, мережану накривку // мереживному царству (ВШ); гучномовець // радіо, механічний „Зінгнер” // добру машинку // мамин „Зінгнер” (ММ)); будівель та приміщень (той загадковий дім // з домом на горі, палац // це диво (ВШ); не стайня, а стаєнка-зруб // дивне Северинене житло, функціональної дачки // маленького дерев’яного палацу (ММ)); транспортних засобів (стародавній його кабріолет // стародавнє авто // кабріолет (ВШ); його машина // “очкарика-мерса” // машину (ММ)); інші предметні поняття (чорні кристали // турмалін (ВШ); труні // того страшного й принадного склепу (ММ)).

Кореферентні пари і ряди на позначення природи, явищ природи (море // величезний зеленкувато-блакитний розлив // гігант, живий і привабливий, з мільйоном очей, що вряди-годи спалахують // тій могутній, безмежній масі (ВШ); місяць заливав // під місяцем // густо розлитого срібного місячного молока // освітлену місяцем (ММ)); абстрактних понять (подвиги братії нашої // всі ці історії (ВШ); нетрудові доходи // ці мізерні доходи (ММ)).

Власні назви у ролі засобів кореферентності насамперед відіграють важливу функцію для ідентифікації персонажів: за іменем, прізвиськом (свекор // Петро Діденко, ієромонах // Климентій (ВШ); Йванові // Цвичок //

Іван, німий // Говдя (ММ); за прізвиськами людей (цей Володька // Переходовець (ВШ); Іван // на псевдо Яструб (ММ); за віднесеністю до іншої особи (її приятелька // Гальчина приятелька (ВШ); Дмитрик // наймолодший Чев'юків хлопець (ММ); за зовнішньо-та внутрішньохарактеристичною ознакою особи (таємничий четвертий // Горбатий (ВШ); кривонога Василина // Крива Качка (ММ); вказують на належність до міфологічних істот (бог Білун // Білий Бог (ВШ); Бог // Безмежний Досконалий Розум (ММ)).

Використання фольклорної і міфологічної символіки є знаковим у творчості обох письменників. Кореферентні засоби утворюють пари і ланцюжки за участю міфологем (*чорт // істоти, що я її собі вигадав // прозоре синє створіння // той чорний вітер // синій же чоловік (ВШ); щезник // дідька // гонимарникові // з рогатим // нечистий дух (ММ)).*

Діалектне слово лише спорадично використовується в кореферентних парах і рядах прози В. Шевчука з метою підкреслення місцевого колориту (*одежа // вдяганка, плитку шоколаду // лакітки*). У творах М. Матіос спектр вибору діалектизмів значно ширший – майже повне протоколювання говорів. У досліджуваних творах письменниці найбільш продуктивними є кореферентні пари з діалектним словом, представлені тематичними групами на позначення господарської діяльності людини (*город обходила // чипіла в городі*), певного стану людини (*тяж // веремність, пологи // злоги*); гендерних характеристик (*жінка // таздиня, добрий господар // тазда*); найменувань дітей (*дитина // годованка*); найменувань за родинними стосунками (*материн брат у третьому // вуйко Василь, дівко // донцю*); найменувань за ознаками зовнішності особи (*красива // файна*); найменувань атрибутів одягу, тканини (*кравата // галстуха, ткані чорно-цегловими кольорами дві половинки вовняної спідниці // чорно-палену опинку*); місця перебування людей (*боївка // криївку*); господарства (*корова, свиня, кури // господарку*); найменувань фауни і флори (*краплиста риба – форель // струги в червону крапочку, оцей половик // каня (яструб), яблуні // ябліньки*); назв побутових предметів (*гойданка // хітанка, цвяхи // по-тутешньому “цвики”*); назв зброї (*пістоlet // гвер*); назв абстрактних понять (*строк // “рачинець”*).

Третій розділ “Семантико-синтаксичні співвідношення засобів кореферентності у художньому тексті” присвячений вивченню сутності синтаксичних явищ, що визначаються відношеннями у структурі речення і тісно пов’язані з семантикою слів, виконують важливу текстотвірну функцію.

Модифікаційні семантико-синтаксичні співвідношення зумовлені видозміною окремих словоформ у структурі простого висловлення чи певного зв’язку у складному висловленні і досягаються насамперед за допомогою введення прийменника (*кота із сусіднього двору // до того хлюста з сусідства, мій люльконосець // молодик із люлькою в зубах (ВШ); лісовик // чоловік з лісу, озброєні солдати // військові зі зброєю (ММ)*). На дериваційному рівні засоби кореферентності із модифікаційними співвідношеннями у творах В. Шевчука і М. Матіос представлені

номінаціями, утвореними за допомогою морфологічного способу творення слів, зокрема, суфіксального (*дощ // дощисько, колесо // коліща* (ВШ); *щенья // щенюк, дятел // дятлик* (ММ)) та основоскладання (*молодик із люлькою в зубах // мій люльконосець, чолов'яга з великим сірим носом // сіроносий* (ВШ); *кобра в жовтих шортах // жовтозаду сусідку* (ММ)). Транспозиційні співвідношення спостерігаються в тому випадку, коли мовний знак, не змінюючи свого основного значення, змінює граматичне (*незмінна цигарка "Прибою" // свій незмінний "Прибой"* (ВШ); *чорне залізо болю // розпеченим залізом болю* (ММ)).

Кореферентні співвідношення простежуються в системі синтаксичних одиниць на синтаксемному рівні, на рівні співвідношень простих речень, складних речень та на рівні дискурсивних висловлень. У досліджуваних текстах окремий кореферентний компонент може бути вираженим одиничною лексемою (у таких випадках кореферентні пари утворюються переважно за допомогою іменників та субстантивованих прикметників): *бруківка // сошівка, стара // бабуся* (ВШ); *дівчинка // маленька* (ММ)); дво- і багатослівними конструкціями (простим іменним словосполученням, головним компонентом якого є іменник або будь-яка інша субстантивована частина мови): *стара липа, цей каштан // цих чудних коханців, це якесь чудо // їхнє допотопне авто* (ВШ); *двох молодих // молодого і молоді, Маріціна маленька вітчизна // сонячна Молдавія // її край* (ММ); складним словосполученням: *Борис // цього дикуватого, замкненого в собі й напрочуд безпомічного хлопця* (ВШ); *жінка // це вчора щасливу жінку* (ММ)). Окремі кореферентні одиниці представлені цілими реченнєвими конструкціями: просте речення (*Відчуватиме тоді справжній спокій, первозданний та щирий // Любов – це і є рух до спокою* (ВШ); *Сапають... // Сапають-німують* (ММ)). У прозі М. Матіос у ролі кореферентів досить поширені односкладні називні речення (*Байстриця // Северинка // Мольфарка; Я бездомна жінка // Бомж*). Засоби кореферентності, виражені складним реченням (*Я // Людинка, яка закінчила дев'ятий клас і перейшла у десятий?* (ВШ); *трава // Та, що зібрана там, де людині пуп різали* (ММ)).

Синтаксичні конструкції типу "той..., який...", так звані дескрипції, виконуючи функцію найменування певних об'єктів (імен, властивостей чи відношень), у свою чергу надають їм додаткової (описової) характеристики. У творах В. Шевчука і М. Матіос виокремлено дві групи таких кореферентних одиниць. До першої належать визначені описові конструкції – дескрипції з постійним виділенням референтної ознаки (*Дмитрова мати // та, яка не соромиться вивішувати у дворі неподобні речі* (ВШ); *живе ксьондз // той, що високий чорний капелюх носить* (ММ)) та дескрипції із тимчасовим виділенням референтної ознаки (*син // той, котрий слухав її гру з розкритим ротом* (ВШ); *він // того, хто іще вчора на цьому ж місці не випускав мене з об'ємів* (ММ)). До другої групи належать невизначені описові конструкції – дескрипції з постійним виділенням референтної ознаки (*чоловік // той, кого послала йому доля* (ВШ); *загиблих під час взяття рейхстагу // тих, хто дійшов до лігва фашизму*

(ММ)) та із тимчасовим виділенням референтної ознаки (*жінка з животом // та, що була з животом* (ВШ)).

Для найменування мовних явищ, що базуються на референтних відношеннях, Н. Гуйванюк пропонує термін “корєферентні синоніми”⁹. В дисертації зазначено, що в основі корєферентності лежить референційна тотожність й функціональна еквівалентність синтаксичних одиниць як знаків номінації й номінативної деривації. Вторинні найменування можуть бути одночасно синонімічними і корєферентними: *лице // обличчя, малюк // немовля* (ВШ); *гучномовець // радіо, страх // ляк* (ММ).

Корєферентність розглядаємо як мовне явище, на основі якого будуються змістові ланцюги, що відіграють важливу функцію текстотворення. Саме на контекстуальній основі можна виділити систему корєферентних кореляцій, охарактеризувати їхні функціональні особливості. У досліджуваних творах виокремлено п'ять видів текстуальних зв'язків: вказівно-замінювальний, паралельний, інтегративний, корелятивний та тематичний. Усі вони спрямовані на організацію структурно-композиційної і смислової цілісності тексту.

Корєферентні ланцюгові зв'язки – це поєднання послідовно повторюваних однореферентних найменувань (іменних груп), що в своїй сукупності забезпечують текстову структуру будь-якого твору. Такі ланцюгові, або послідовні, зв'язки вказують на те, що певний елемент попереднього речення стає вихідним пунктом у наступному реченні. При дистанційному зв'язку це відбувається через кілька речень. Ланцюговий зв'язок між окремими фрагментами тексту забезпечується засобом вторинного найменування іменної групи.

Співвіднесеність корєферентних мовних засобів залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів: зокрема, від здатності мовних засобів співвідноситися з тим самим референтом позамовної дійсності, від загальних тенденцій розвитку мови, від співвідносних ономазіологічних характеристик компонентів висловлювання, від авторського задуму.

На численних прикладах з художніх текстів Валерія Шевчука та Марії Матіос охарактеризовано особливості вживання засобів корєферентності у творах письменників. Так, змальовуючи образ Івана в романі “Дім на горі”, В. Шевчук не просто вказує на зовнішність, акцентуючи на ній увагу читача (*Високий сивогривий чоловік ішов неквапно берегом... // ...простував високий, гарний сивань // ...ступав високий чоловік із сивою головою // ...брів за течією вгору, високий та худий, з уже посивілим волоссям і гарний*), а підкреслює його такі характеристичні особливості, як поважність, шляхетність: *...ступить у двір отой сивий король // ...сказав тепло сивань // ...той сивоволосий козонас із шляхетним обличчям*. Упродовж розвитку сюжетної лінії вживання автором корєферентів дає змогу спостерігати за змінами, що відбуваються з персонажем, зокрема, його

⁹ Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

становищем у суспільстві: вони дружно забули про свого невдачливого колегу; за фізичним станом, зовнішніми даними: Вона побачила зовсім знесиленого дідуся, який сидів із заплющеними очима і з блідим, як те ж таки молоко, обличчям // Старий на веранді розумів...

Особливого значення в прозових творах В. Шевчука набуває показ внутрішнього світу людини, що виражено за допомогою численних ланцюгів кореферентних рядів: ...вона зрозуміла, за що любить цього не зовсім збагненого чоловіка: очі його були зовсім такі, які бачила у першокласників // Стоячи отак в темних сінях і дивлячись на дивно зміненого і схвильованого чоловіка... // ...але чи міг такою формою стати для неї отой коханий, щасливий безумець? // Буде врівноважений, добрий та поблажливий // ...вона закохалася у того чудного чоловіка і палить її через те негасимий вогонь. Автор підкреслює важливість істинного, людського в людині, оскільки навіть звичайний чоловік, що займається буденною працею (сивий козопас Іван Шевчук // І старий козопас), в житті завжди є особистістю (несподіваний учинок свого володаря).

Майже всі персонажі творів письменника наділені поетичним і філософським сприйняттям навколишнього світу. Майстерно описує автор природу, якою милуються головні герої: спілкуватися з небом // бачити блакитні колодязі між білих хмар // той осяйний клаптик // таку блакить // той клаптик блакитного неба; осінь // Тепла і щедра, але й смутна. Кореферентні ряди в таких описах відзначаються образним динамізмом, наявністю порівняльно-метафоричних конструкцій (сонце // Це було велике, неймовірно сумне людське обличчя; сонце вранці будить // золоте яблуко).

Складниками кореферентних утворень виступають фразеологічні вирази (Мирослава продовжувала тремтіти // зуб на зуб їй не потрапляв); лексеми з ознаками персоніфікації (гарячий клопот сонця // Сонячний зайчик стрибав // Зайчик підкрадався); вирази іронічно-саркастичного плану (син // свого "березового чурбанця"). В системі кореферентних одиниць Шевчукової прози важливу роль відіграють символічні образи, як наприклад, образ мосту (цей міст // міст життя // наш міст // мій приятель, але він не був мстивцем, він був злорадником), що означував єдність тривоги і радощів на життєвому шляху Віталія Волошинського у творі "Стежка в траві".

Кореферентні ряди для характеристики персонажів своїх творів активно використовує і Марія Матіос. Проте в текстах письменниці засоби кореферентності для опису зовнішності героя вживані не так часто, як у прозі В. Шевчука. Авторка частіше вживає кореференти, що передають людські почуття (З дзеркала на мене дивилася щаслива жінка з великими сяючими очима й розчепіреними долонями прикривала виповнений живіт // Жінка із дещо дурнуватою посмішкою, притаманною навіженим та ідіотам, довго вдивлялася в дзеркало, поглажуючи живіт...), показують внутрішню драму закоханої людини (Я намагалася звести прорахунки з життям – так мені допекла моя пристрасть // Ця мара-переслідувачка // Цей безжалісний кіллер зі зброєю повільної і невидимої – як радіація – дії).

У творах М. Матіос надзвичайно виразний фольклорний елемент: *Усе віддала тому гонимарникові // Знала, хто в житті з рогатим парується – вмиратиме тяжче ніж від задухи*; національний колорит віддзеркалюють і численні кореференти-діалектизми: *жінка // газдиня, осика // трапета, боївка // криївка*. У творах письменниці діалектизми у ролі кореферентів використовуються і в мовленні персонажів, і в авторському тексті.

У **висновках** систематизовані і узагальнені положення дисертаційної роботи. Семантична і структурна цілісність художнього твору досягається за допомогою численних образно-сміслових, лексичних і граматичних засобів. Серед них важливу роль відіграють кореференти – номінативні знаки, які слугують для позначення спільного об'єкта різними структурними одиницями, виконують передусім номінативну і диференційну функції, характеризуються опосередкованим зв'язком з відповідними поняттями і мають специфічні семантичні, граматичні, функціональні, синтаксичні та інші особливості. Кореференти комплексно і різнобічно характеризують один і той самий референт.

Номінативний інвентар мови поповнюється переважно через запозичення або вторинну номінацію (використання в акті номінації певної одиниці для нового найменування). Вторинне найменування в художньому тексті функціонально більш навантажене, ніж у будь-якому іншому. Воно забезпечує композиційну та стильову єдність і є одним із основних засобів створення образно-сміслового континууму твору. Кореферент набуває семантичної ємності, багатоплановості, збагачує зміст додатковими значеннями, новими асоціативними нашаруваннями та утворює пару або ряд.

Аналіз ужитих у творах В. Шевчука і М. Матіос кореферентів, що утворюють пару або номінаційний ланцюжок, дає змогу класифікувати їх за трьома основними ознаками: за складом, за довжиною та за семантичним наповненням. Зафіксовано за складом такі кореферентні пари або ряди: 1) однорідні, що складаються з однієї частини мови; 2) змішані, утворені за допомогою поєднання номінантів, що належать до різних частин мови. За довжиною у прозовому тексті обох письменників виділено короткі, середні та довгі номінаційні кореферентні ряди. Кореферентні пари чи ряди у творах обох письменників є здебільшого змішаними і можуть започатковуватися будь-якою частиною мови, найчастіше: іменником, прикметником з іменником, займенником. Іноді кореферентний ряд започатковується заголовним словом твору (оповідання “Вогнище”, “Чарівник” у В. Шевчука, “Щоденник страченої” у М. Матіос); такі кореференти відзначаються актуалізаційним смисловим навантаженням, виступають невід’ємним структурним елементом цілісного художнього тексту.

На основі досліджуваного матеріалу виділено такі семантичні групи кореферентів: 1) назви осіб, що включають найменування за зовнішніми

ознаками персонажа, внутрішньохарактеристичними ознаками, родинними стосунками, певною професією, видом діяльності, соціальним становищем; 2) найменування інших живих істот; 3) найменування предметних понять: одягу, їжі, побутових речей, будівель, транспортних засобів; 4) найменування явищ природи, абстрактних, філософських понять. В окремі групи виділено: кореференти-власні назви; кореференти-міфологеми; кореференти-діалектизми.

Виокремлення різних видів семантико-синтаксичних зв'язків між кореферентами у тексті стало підставою для типологічної класифікації їх. Найбільш уживаними у прозових творах обох письменників є модифікаційні та транспозиційні семантико-синтаксичні співвідношення. Модифікаційні семантико-синтаксичні співвідношення не змінюють структурної схеми речення, характеризуються лише зміною окремих слів у словосполученні чи реченні і здійснюються насамперед за допомогою прийменників *з, із, до, в, на* та ін. Словотвірний аспект таких співвідношень виражається за допомогою морфологічного способу творення слів, зокрема, суфіксального та основоскладання. Транспозиційні співвідношення спостерігаються в тому випадку, коли змінюється певне граматичне значення при збереженні основної семантики номінативної одиниці.

У прозі обох письменників у ролі кореферентів вживаються спеціальні синтаксичні конструкції – дескрипції (*“той..., який...”*), що характеризують певний об'єкт (суб'єкт) описово, з постійним чи тимчасовим виділенням референтної ознаки. У творах В. Шевчука кореференти-дескрипції широко вживані для портретних характеристик героя (змалювання жіночих та чоловічих образів – 11 кореферентних рядів), для опису внутрішнього стану персонажа (15 кореферентних рядів). У художньому тексті М. Матіос кореференти-дескрипції (в основному лише пари) вжиті переважно для опису зовнішності (6 кореферентних пар), особливостей поведінки персонажів (9 кореферентних пар).

Численні синонімічні одиниці у творах письменників характеризуються кореферентними співвідношеннями і є складниками кореферентних пар та рядів. Кореферентність та синонімія мають спільні ознаки – це внесення додаткових змістових відтінків у семантику першочергової номінації. Проте на відміну від синонімічного ряду, складниками якого є номени, представлені однією частиною мови, кореферентний ряд – це конструкції, які можуть бути виражені різними частинами мови, словосполученнями та цілими реченнями, – в розгляданих творах виконують текстотвірну, стилістичну роль.

У прозі В. Шевчука як важливі стилістичні одиниці вживаються дво- і багатокомпонентні кореференти, кореференти-речення. Кореферентні ряди у творах письменника значно довші, ніж у прозі М. Матіос. Довжина сприяє розлогості і розширенню портретного опису персонажів, зокрема зовнішності (163 кореференти, в тому числі 27 кореферентних рядів). У М. Матіос таких засобів кореферентності – 62, в тому числі 21 кореферентний ряд. У творах В. Шевчука довгі кореферентні ряди функціонують переважно

для зображення головних героїв, довгі ряди в прозі М. Матіос фіксуємо головним чином в описах окремих об'єктів, дійств.

Художні твори М. Матіос вирізняються значною кількістю кореферентів-діалектизмів. Якщо у прозі В. Шевчука це одиничні номени (приблизно 1 % (12) від загальної кількості досліджуваних кореферентів – 1329), то у текстах М. Матіос діалектні одиниці в ролі кореферентів становлять майже 10 % (94) від загальної кількості – 1078).

Важливу стилістичну функцію у творах обох письменників відіграють кореферентні утворення, в структурі яких – народнопоетичне, образно-метафоричне слово.

Отже, як показує аналіз творів В. Шевчука і М. Матіос, засоби кореферентності як текстові одиниці дають можливість розглядати їх за семантичними і синтаксичними співвідношеннями, за структурно-функціональними, текстотвірними, стилістичними характеристиками в системі художніх континуумів, окремих художніх ідіолектів.

Основні положення дисертаційної роботи викладено у таких публікаціях:

1. Осіпчук Г. В. Засоби кореферентності в оповіданні Валерія Шевчука “Постріл” / Г. Осіпчук // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць / Ред. кол. В. В. Левицький, Л. І. Белехова, В. В. Михайленко та ін. – Ч. II.; Вип. 3. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С. 104 – 106.

2. Осіпчук Г. В. Термін “кореферентність” у лінгвістичних студіях / Г. Осіпчук // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць / Відп. ред. Л. О. Симоненко. – Вип. VII. – К. : КНЕУ, 2007. – С. 285 – 287.

3. Осіпчук Г. В. Засоби кореферентності на позначення людських почуттів (кохання) в романі Валерія Шевчука “Дім на горі” / Г. Осіпчук // Мовні і концептуальні картини світу : збірник наукових праць / Відп. ред. О. І. Чередниченко. – Ч. 3.; Вип. 24. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2008. – С. 51 – 54.

4. Осіпчук Г. В. Кореферентні назви з онімним компонентом у творчості Валерія Шевчука / Г. Осіпчук // Лінгвістичні студії : збірник наукових праць / Наук. ред. А. Загнітко. – Вип. 19. – Донецьк : ДонНУ, 2009. – С. 254 – 259.

5. Осіпчук Г. В. Міфологеми в ролі кореферентів у творах Валерія Шевчука / Г. Осіпчук // Волинь – Житомирщина : історико-філологічний збірник з регіональних проблем / Ред. В. Мойсієнко, В. Єршов. – № 20. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2010. – С. 129 – 137. – (Збірник на честь 70-річчя почесного професора ЖДУ ім. Івана Франка, письменника В. Шевчука).

6. Осіпчук Г. В. Семантичний рівень кореферентних засобів у творах Марії Матіос / Г. Осіпчук // Лінгвістичні студії : збірник наукових праць / Наук. ред. А. Загнітко. – Вип. 21 – Донецьк : ДонНУ, 2010. – С. 147 – 152.

7. Осіпчук Г. В. Семантико-синтаксичні співвідношення кореферентів (на матеріалі творів Валерія Шевчука і Марії Матіос) / Г. Осіпчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки / Від. ред. Л. Марчук. – Вип. 23. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – С. 166 – 170.

8. Осіпчук Г. В. Дескрипції як засіб вираження кореферентних відношень у творах Валерія Шевчука і Марії Матіос / Г. Осіпчук // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – Вип. 40/1. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – С. 103 – 104.

9. Осіпчук Г. В. Діалектизми як кореферентні компоненти в семантико-синтаксичній структурі творів Валерія Шевчука і Марії Матіос / Г. Осіпчук // Мовознавчий вісник: збірник наукових праць / Від. ред. Г. Мартинова. – Вип. 12 – 13. – Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2011. – С. 241 – 244.

АНОТАЦІЯ

Осіпчук Г. В. Засоби кореферентності у прозовому тексті (на матеріалі творчості Валерія Шевчука і Марії Матіос) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена проблемі дослідження кореферентних співвідношень у системі прозового тексту. На матеріалі творчості Валерія Шевчука і Марії Матіос здійснено комплексний аналіз лексико-семантичних, синтаксичних та структурних особливостей кореферентних конструкцій у художньому творі.

З'ясування текстотвірного характеру вторинних найменувань у досліджуваних текстах проведено на основі різнобічного висвітлення кореферентних одиниць у номінативному та функціональному аспектах. Вивчення текстотвірних можливостей референційно тотожних одиниць (утворених ними кореферентних пар і рядів) у забезпеченні структурно-семантичної організації художніх текстів дозволило здійснити лінгвістичний аналіз досліджуваних одиниць, визначити синтаксичні співвідношення в кореферентних парах і рядах, проаналізувати змістово-стилістичну наповненість таких утворень, а отже, вказати на їхню роль у системі індивідуально-авторського письма.

Ключові слова: вторинна номінація, референція, кореферентність, кореферентні пара і ряд, текст, ідіостиль.

АННОТАЦИЯ

Осипчук Г. В. Средства кореферентности в прозаическом тексте (на материале творчества Валерия Шевчука и Марии Матиос) – Рукопись.

Диссертация на получение научной степени кандидата филологических наук из специальности 10.02.01 – украинский язык, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка. – Киев, 2012.

Семантическая целостность текста и его связность достигается с помощью разных типов лексических и грамматических повторов, среди которых важную роль играют кореференты, комплексно и разносторонне характеризующие один и тот же референт.

Диссертация посвящена проблеме исследования кореферентных соотношений в системе прозаического текста. На материале творчества Валерия Шевчука и Марии Матиос (картотека референтно тождественных единиц насчитывает свыше 2400 примеров) осуществлен комплексный анализ лексико-семантических, синтаксических и структурных особенностей кореферентных конструкций в художественном произведении.

В работе описаны такие семантические группы кореферентов: названия лиц, включающие наименования персонажа по внешним признакам, внутрихарактеристическим признакам, родственным отношениям, виду деятельности, профессии, социальному положению; наименования других живых существ; наименования предметных понятий: одежды, еды, бытовых вещей, сооружений, транспортных средств; наименования явлений природы, абстрактных, философских понятий. В отдельные группы выделены кореференты – собственные названия, кореференты-мифологемы, кореференты-диалектизмы.

Выделение разных видов семантико-синтаксических связей между кореферентами в тексте стало основанием для их типологической классификации. Наиболее употребляемыми в прозаических произведениях обоих писателей – модификационные семантико-синтаксические соотношения (не изменяют структурной схемы предложения, словообразовательный аспект таких соотношений выражается с помощью морфологического способа образования слов или основосложения), а также транспозиционные (изменяется грамматическое значение при сохранении основной семантики номинативной единицы).

В прозе обоих писателей в роли кореферентов употребляются специальные синтаксические конструкции – дескрипции (“тот..., который...”), характеризующие определенный объект (субъект) с постоянным или временным выделением референтного признака.

Изучение текстообразовательных возможностей референтно тождественных единиц (образованных ими кореферентных пар и рядов) в структурно-семантической организации художественных текстов позволило очертить смысловые и стилистические характеристики таких единиц, а следовательно, охарактеризовать их роль в системе индивидуально- авторского письма В. Шевчука и М. Матиос.

Ключевые слова: вторичная номинация, референция, кореферентность, кореферентные пара и ряд, текст, идиостиль.

ANNOTATION

Osipchuk G.V. Coreferent means in prose text (based on the material of Valeriy Shevchuk and Maria Matios's works). – Manuscript.

Thesis for Candidate degree in Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language, Taras Shevchenko Kyiv National University. – Kyiv, 2011.

The thesis focuses on the problem of coreferent correlation in the prose text system. Based on Valeriy Shevchuk and Maria Matios's works complex analysis of coreferent constructions' lexical semantic, syntactic and structural peculiarities in the literary text is realized.

To elucidate the secondary denomination importance for studied texts' formation coreferent units in nominative and functional aspects are enlightened. Text forming peculiarities of referently identical units (formed coreferent pairs and rows) are studied for structural semantic organization of literary texts. It enables to make linguistic analysis of studied units, to determine syntactic correlation in coreferent pairs and rows, to analyze content and stylistic meaningfulness of such structures and, as a result, to show their role in author's individual writing.

Key words: secondary nomination, reference, coreference, coreferent pair and row, text, idiostyle.